

De keerzijde als tweede beeldenaar

Een combinatie die tot wansmaak leidt

Zelden voel ik de behoefte een munt te beoordelen en als dat toch gebeurt dan komt dat door toeval. Zo ook bij de munt die ik onder ogen kreeg tijdens een ontmoeting op een receptie in mei 2008. Het betreft een Engelse crown die een kennis uit zijn colbert tevoorschijn toverde en mij ter hand stelde. Met de veronderstelling dat de munt interessant moest zijn voor een penningmaker bekeek ik de mij aangeboden crown aan weerszijden, zag weinig eraan dat mij kon bekoren en gaf hem terug als onvoldoende belangwekkend. Fout! Dat had ik niet moeten doen. Het exemplaar viel mij in ieder geval op door een gebrek aan samenhang in stijl tussen de voor- en keerzijde. Dat was precies de oorzaak van mijn spijt achteraf; die munt zou juist daarom mij moeten boeien, goed voor een verdieping in wat er voorafgegaan is aan zijn bestaan.

Op zowel de voor- als keerzijde van de crown stond een portret, wat niet gebruikelijk is. Een dergelijke combinatie van twee portretten dreigt bij voorbaat ongelukkig uit te pakken. Niet alleen bij munten, maar ook bij penningen is dat het geval. Beter is het om van de beeldenaar een dubbelportret te maken, dat wil zeggen twee portretten op één zijde. Deze oplossing is, in stilzwijgende overeenkomst met de beroepsethiek, vaak stammend uit heraldische tradities, meestal voorbehouden aan echtelieden of andere min of meer intieme koppels. Daar kwamen deze geportretteerden niet voor in aanmerking. Hierdoor ontstond een wonderlijke samenvoeging voor een muntuitgifte. Wat vooral opviel in de vormgeving was het verschil in benadering: de voorzijde vanuit een

klassieke opvatting, de keerzijde een vrijere aanpak, alsof die zijde apart, zonder beseft van het bestaan van de voorzijde is gemaakt.

LUCIE NIJLAND

Churchill Commemorative Crown, 1965, cupro-nikkel (2x ware gootte)

De kennis ontving de crown vanwege zijn belangstelling voor de penningkunst. Omdat het geen echte penning was zou de munt terug gaan naar de vorige eigenaar, die op de receptie aanwezig hoorde te zijn, maar niet verscheen. Met hangende pootjes vertelde ik een dag later de kennis van mijn spijt. Dat bleek geen probleem. Eenmaal op de hoogte gebracht van mijn plan over de munt te schrijven, wilde de op een na laatste bezitter deze graag afstaan voor nadere artistieke analyse door een penningmaker. Zodoende is deze munt uit 1965 nu de mijne.

De munt staat bekend als de Churchill Commemorative Crown van vijf Engelse shilling. Een jong ogende Elisabeth II met het gelaat naar rechts gewend, fungeert als beeldenaar van de voorzijde. Zij was 39 tijdens het jaar van uitgifte. De munt omdraaiend, in dit geval zoals een bladzijde in een boek (meestal draaien munten van onder naar boven), zie ik op de keerzijde een lichtelijk van bovenaf bekeken portretreliëf van de in 1965 overleden Engelse staatsman Sir Winston Churchill. Hij is verbeeld als een oude man met een wat knorrige uitdrukking, 'grumpy' zouden Engelsen zeggen, met afgezakte oogleden die, mede veroorzaakt door de gekozen positie van het hoofd, zijn ogen verbergen. Om die reden hoefden er geen ogen gemodelleerd te worden. Dat de somber ogende voorover gebogen stand van het hoofd de bedoeling was wordt mede verduidelijkt door de optische stand van de vorstin op de beeldenaar, maar ook door de begin- en eindletter van de naam CHURCHILL onder elkaar in het lood te zetten. De in Kroatië geboren beeldhouwer Oscar Nemon (1906-1985) is maker van dat portret. Nemon was een talentvol kunstenaar uit een hechte joodse familie. In Kroatië waren zijn gaven reeds ontdekt door Ivan Meštrović (1883-1962), een toegewijd beeldhouwer van kwalitatief plastisch zeer hoogstaande, vooral religieuze

plastieken en reliëfs. Meštrović adviseerde hem naar Parijs te gaan, maar Nemon ging naar Wenen, waar zijn oom een bronsgieterij had. Van daar reisde hij naar Brussel en kwam later terug naar Wenen om Sigmund Freud te portretteren. Nemon werd een succesvol kunstenaar en portretteerde het Belgisch koninklijk paar. Het opkomend fascisme deed hem in 1938 verhuizen naar Engeland, waar hij een gezin stichtte en ook daar wist hij zich onder tussen een gewaardeerde plaats tussen staatslieden en de royalty te verwerven. Van hen ontving hij opdrachten. Zijn hang naar het verkeren tussen machtige figuren resulteerde in een hechte vriendschap met Winston Churchill. Zodoende werd het vanzelfsprekend dat hij het portret van Churchill voor de 'commemorative crown' zou leveren.

Het feit dat een beeltenis van Churchill (1874-1965) op de crown kwam te staan was een postume eer. Nooit eerder werd een burger, een 'commoner', geportretteerd op een Engelse munt. Van deze eremunt zijn bijna tien miljoen exemplaren geslagen, waarvan een groot aantal in omloop is gebracht, waardoor de verzamelwaarde van die uitgifte niet hoog is. In koper-nikkel legering, in nieuwstaat, was die op 31 mei 2008 via het Internet te koop voor slechts £ 1.50. In verband hiermee is het aardig te weten wat L. S. Beuth in oktober 1966 in zijn artikel 'Gedenkmunten' in *De Geuzenpenning* (16e jaargang nr 4) over deze Churchill herdenkingsmunt schreef. De auteur concludeerde dat beperkingen van oplagen bij gedenkmunten noodzakelijk zijn tegen 'eer-inflatie'. Ook vond hij dat de munt esthetisch niet geslaagd te noemen is.

De beeldenaar met koningin Elisabeth II is naar een degelijk ontwerp van beeldhouwster Mary Gillick (1881-1965). Het portretmodelé is gebruikt van 1953 tot 1967 en werd eveneens toegepast op munten in meerdere

landen van het Britse Gemenebest. Geboren als Mary Tutin, was zij de echtgenote van de bekende Engelse beeldhouwer Ernest Gillick (1874-1951). Hij maakte sculpturen in de stijltrant en van het monumentale formaat zoals wij de soort kennen van de Nederlandse beeldhouwer John Rædecker (1885-1956), ontwerper van onder meer het oorlogsmonument op de Dam in Amsterdam. Het paar studeerde gelijktijdig aan The Royal College of Art in London. Hij schijnt haar werk behoorlijk te hebben beïnvloed.

De vormgeving

De beeltenis door Mary Gillick van Elisabeth II is zeer traditioneel, maar toch bijzonder in haar soort. Dat komt doordat zij de Britse koningin op informele wijze, dat wil zeggen zonder kroon, portretteerde. Slechts eenmaal is dit toegestaan geweest voor een beeldenaar op een munt gedurende haar regeerperiode. In verband met dit opmerkelijke feit, veronderstel ik dat er bewust voor is gekozen het ontwerp zonder kroon te accepteren en af te beelden, opdat er minder standsverschil zichtbaar zou zijn op de munt tussen de geëerbiedigde koningin en de zeer geëerde 'commoner'. Of dat klopt, heb ik nergens kunnen achterhalen.

Koningin Elisabeth II heeft op de munt een lauwerkrans in het haar, het zinnebeeld van roem. Een lint met frivool uitstekende of wapperende uiteinden houdt haar kapsel van achteren bijeen. Naast de reeds genoemde bijzonderheid zit er nóg een verhaal aan vast. Het reliëf van de schouderpartij was in Gillick's ontwerp aan de hoge kant, waardoor bij het slaan de subtiele begrenzing van de kleding verdween en de koningin dan op de rug en schouder ongekleed, ofwel bloot leek. Vrijwel meteen, in 1953, is dit euvel verholpen door stempelmaker Thomas Shingles van de Royal Canadian Mint, die de massa van de schouderpartij verlaagde

en sommige details verscherpte. Zodoende is de schouderpartij uit het vernieuwde stempel zichtbaar bedekt.

Interessanter voor analyse is het portret van Churchill, dat met een zekere flair is geboetseerd. Rondom het modelé, in het gebied dat behoort tot het fond, is een vrije boetseerstructuur te zien, hoewel weinig opvallend door de reductie van het origineel. Zelden ziet men deze vrijheid gehandhaafd in een portretfond bij munten. Dit effect is zichtbaar tot tegen de tekst aan en in mindere mate tot aan de getande binnenrand. Het is interessant die overgang eens met een vergrootglas te bekijken, ook in verband met de gemodelleerde streek van de oogkas, waaruit Nemon het oog weglief.

De kop van Churchill is verbeeld in een ogenschijnlijke mengvorm van twee perspectivische standpunten. Die zweeft tussen een aanblik van schuin bovenaf, waarbij ik het gekantelde bovenoppervlak van de schedel plastisch onnauwkeurig vind weergegeven, en een wat lagere optiek voor het gelaat vanaf de neus tot de kin. Dat oogt inconsequent. Churchill had zeker een scheef gezicht, maar toch moet je als ontwerper bij een portret aannemelijk maken dat het scheve geen onkunde van de beeldhouwer is. Het portret op de munt heeft daar de schijn van. De positie, bijna 'en profile' is geen gelukkig gekozen stand voor een reliëfportret van een man die al een vertekende gezichtsuitdrukking bezit. Een positie tussen driekwart en frontaal zou hiervoor beter zijn geweest (maar dan niet toegepast als keerzijde van het beeldenaar-portret van Mary Gillick).

Churchill draagt een informeel ogende open kraag, horende bij een 'Siren suit', een pak uit één stuk dat over de kleding kon worden aangetrokken en snel dichtgeritst, waarin hij zo kon vluchten bij sirenealarm. Waarschijnlijk droeg hij dat vaak en was zijn voorbereid zijn op vluchten iets waarin Nemon zich herkende. Zo'n pak heeft een

sportieve, ruime boord/kraag, waar de beeldhouwer dankbaar gebruik van maakte. Nog beter vond hij het om de kraag vanuit een ietwat frontaler positie weer te geven dan de richting van Churchills hoofd aangeeft. Hierdoor heeft het deel van de kraag, dat door de logische dieptewerking veel verder weg zou moeten lijken, meer reliëfvolume gekregen. De kraag draagt zo plastisch bij aan het geheel, maar speelt een beetje valse rol in het weergeven van de werkelijkheid: de dieptewerking tussen het kinprofiel en kraagdeel wordt erdoor bedorven. De plaatsing van het hoofd op de munt doet bij de nek het tegenovergestelde: de plasticiteit ontbreekt. Dat komt omdat er te weinig vrije fondruimte over is om een mooi kraagvolume bij de nek te bewaren. Dat is jammer, want hierdoor wordt de nekpartij een vaag verlopend rommeltje, want de overgang naar de rug lijkt wel te zijn geofferd om bijtijds op het juiste fondniveau dichtbij de muntrand uit te komen. Doodzonde. Dat zal Nemon beslist niet zo hebben bedoeld.

De belettering op de Churchill-zijde van de crown sluit op geen enkele wijze aan bij het lettertype op de klassieke beeldenaar. Er staan, in vaktermen: ‘vette, schreefloze’ letters, radiaal geplaatst, rechts langs de fondrand, in zoverre ruimte opeisend dat het hoofd van de staatsmans daardoor relatief naar links is komen te staan, in een positie waardoor je je kunt verbeelden dat het hoofd heeft moeten wijken voor de vette tekst. Naast dat ik het lettertype geenszins een goede keus vind in relatie met de stijl van de beeldenaar, ervaar ik de Churchill-zijde ook solitair als een nogal zwakke combinatie van portret en belettering. De oorzaak van deze curieuze compositie met groot ‘bold’ lettertype ligt waarschijnlijk in de productiewijze. Om technische redenen, om de druk te verdelen, zal de kop van Churchill naar

links geplaatst zijn. In verband met de werking (het drijven) van metaal in het stempel tijdens de slag onder gigantische druk, werd er een praktische keus gemaakt. Indien Churchills kop meer in het midden zou staan, was er vermoedelijk plaatselijk een nog heftiger spanning op het metaalvolume ontstaan. Nu zijn de massa’s aan weerszijden zo geplaatst dat de begrenzing van de portretprofielen elkaar minder hinderen. Bij het slaan van munten luistert het heel nauw dat het metaal de juiste uitweg kan vinden voor verplaatsing tijdens de enorme klap van de stempelslag. Rondom het portret van de koningin lijkt de metaalglans van het gedreven materiaal, daar waar aan de keerzijde het hoofd van Churchill zit, op een (optische) deuk in het fond. Dat effect in/bij een munt verdient niet de schoonheidsprijs. Het grondoppervlak van het hoofdvolume van Churchill verschijnt als een soort glanslus aan de andere kant om het portret van de koningin heen. Die metaalglans op het beeldenaarfond vind ik storend.

Het mag nu duidelijk zijn dat mijn verlate interesse voor de crown natuurlijk niet is gekomen door een verwachte exclusiviteit van de munt, maar om de boeiende ‘mismatch’ die ik tussen beide zijden vond, zeker vanwege het portret van Churchill, inclusief de belettering. Daarnaast is er de hinderlijke stansglans van het metaal, zichtbaar in vooral het beeldenaarfond. Bovendien ken ik geen penning of munt die er in mijn ogen goed vanaf komt als beide zijden een portret zijn. Ik verzin een simpele leus voor het probleem: Twee beeldenars op een penning of een munt, dat geeft onwijs gestunt. ■

Foto's zijn van de auteur.

Lucie Nijland is beeldhouwster, penningmaakster en lid van de redactie van *De Beeldenaar*.